

Юрченко Олександр Михайлович – Керівник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, доктор юридичних наук, доцент

Рейдерство в Україні

У статті розглянуто негативне соціальне, кримінологічне та кримінально-правове явище – протиправний перерозподіл і відчуження власності в Україні.

Ключові слова: рейдерство, право власності, протиправний перерозподіл власності, протиправне відчуження власності.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики України на нинішньому етапі розвитку є забезпечення високих і стійких темпів економічного зростання. При цьому усунення перешкод для здійснення підприємницької діяльності стає ключовою умовою нормально функціонування економіки та її подальшого розвитку.

Наприкінці минулого століття в Україні розпочався і до сьогодні триває кримінальний розподіл власності та іншого майна. Спочатку це було вимагання (іншими словами – рекет) чужої власності, приватної чи комунальної, організованими злочинними групами, їх лідерами і кримінальними авторитетами. Пізніше стався масовий перехід підприємств, організацій та установ із державної, комунальної власності у приватну, під егідою так званої приватизації. Здебільшого приватизація багатьох об'єктів проводилася недостатньо прозоро, а в окремих випадках – із порушенням законодавства. Ці процеси супроводжувалися розвитком корупційних зв'язків і формували організовану злочинність.

В останні роки в Україні, на відміну від країн з розвинутою економікою, де об'єднання підприємств здійснюється цивілізовано і в межах національного законодавства, ці процеси в більшості випадків відбуваються з використанням протизаконних і неетичних методів, супроводжуються порушенням прав і законних інтересів акціонерів. І хоча в зарубіжних країнах об'єднання компаній часто розглядається як позитивний процес, має на меті зниження витрат на менеджмент і спрямоване на підвищення конкурентоспроможності, в Україні рейдерст-

во – це подальший перепродаж активів підприємств, спрямований, у першу чергу, на власне збагачення рейдерів. Фактично відбувається корупційний переділ власності, а не процес економічної оптимізації.

Крім цього, рейдерство суттєво підриває економічну безпеку держави, негативно впливає на міжнародний імідж країни, що, звичайно, знижує її інвестиційну привабливість.

Згідно з Міжнародним індексом прав власності (International Property Rights Index) за 2011 рік, Україна зайняла 117 позицію із 129 країн, опинившись поряд із Парагваєм і Республікою Чад [1], що свідчить про надзвичайно високий ступінь незахищеності прав власників у державі. За 10-бальною шкалою показники України щодо визначення Індексу прав власності є такими:

– захист прав фізичної власності – 4,4 (показник погіршився порівняно з 2010 р.);

– правове та політичне середовище – 3,5 (найгірший показник рейтингу України);

– захист прав інтелектуальної власності – 4,2 (покрився у порівнянні з 2010 р.).

За останні 3 роки простежується тенденція до зниження кількості виявлених злочинів за фактами рейдерських проявів. Так, у 2010 році зареєстровано 59 фактів, пов'язаних з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств. Зареєстровано 40 злочинів, за якими порушено 12 кримінальних справ. У структурі викритих злочинів за ст. ст. 121–125 КК України – 5 злочинів, за ст. 190 КК України – 7 злочинів, за ст. 191 КК України – 2 злочини, за ст. 194 КК України – 5 злочинів, за ст. 279 КК України – 3 злочини, за ст. 358 КК України – 7 злочинів, за ст. ст. 364, 366 КК України – по 1 злочину. До суду направлено кримінальні справи по 27 злочинах за обвинуваченням 7 осіб.

Протягом 2011 року зареєстровано 27 фактів, пов'язаних з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств.

Зареєстровано 17 злочинів, за якими порушено 10 кримінальних справ. У структурі викритих злочинів за ст. 190 КК України – 2 злочини, за ст. 191 КК України – 3 злочини, за ст. 358 КК України – 6 злочинів, за ст. 364 КК України – 2 злочини, за ст. ст. 365, 366 КК України – по 1 злочину. До суду направлено кримінальні справи по 10 злочинах за обвинуваченням 12 осіб.

За 5 місяців 2012 року зареєстровано 10 фактів, пов'язаних з порушенням прав законних власників і силовим захопленням підприємств. При цьому порушено 1 кримінальну справу за ст. 364 КК України. До суду направлено 1 кримінальну справу.

Аналіз результатів розслідування кримінальних справ дає підстави для висновку, що основними причинами, які зумовлюють поширення рейдерства в Україні, є:

1. Невідокремленість бізнесу від політики.
2. Недосконалість судової влади та корумпованість органів виконавчої влади. Саме це стає головною умовою для підкріплення рейдерських дій постановами та рішеннями судів, які реалізуються за допомогою органів виконавчої влади та забезпечують підтримку правоохоронних органів.
3. Чинником розвитку рейдерства є і певна слабкість нашої правової системи. Так, якщо у більшості європейських країн прийнято спеціалізовані закони проти рейдерства, то у вітчизняному законодавстві відсутній навіть термін “рейдерство” [2].
4. Суттєво впливає на розвиток даного явища правовий нігілізм, що сформувався у суспільстві, недостатня висвітленість у ЗМІ проблем, пов’язаних із рейдерством, і відсутність активної позиції громадянського суспільства щодо його протидії.

У свою чергу, можна виділити чотири основні способи захоплення підприємств [3]:

1. Через акціонерний капітал. Рейдери скуповують 10–15 % акцій, а це, зазвичай, достатньо для того, аби ініціювати збори власників і ухвалити потрібне рішення, наприклад, щодо зміни керівництва.

Показовим є приклад корпоративного конфлікту, що виник навколо публічного акціонерного товариства “Універмаг “Україна”. Він пов’язаний з низкою неправомірних дій представників колишнього менеджменту універмагу та інших осіб і мав на меті відсторонення від контролю за ситуацією на підприємстві міжнародного акціонера, якому належить 92,7 % статутного капіталу товариства. Відбувалися маніпуляції з організацією засідань наглядової ради та загальних зборів акціонерів, що давало можливість особам, які мали значно меншу частку в статутному капіталі, вчиняти дії, що суперечили інтересам інших акціонерів.

2. Через наймане керівництво, коли менеджмент може просто “виводити” активи на підконтрольні рейдеру структури або брати кредити під заставу власності під завищені відсотки.

Ситуація, що склалася навколо ПАТ “Готельно-туристичний комплекс “Інтурист-Закарпаття” є яскравим прикладом такого способу захоплення. Прокуратурою Закарпатської області порушено і розслідуються кримінальні справи за ознаками вчинення злочинів у сфері службової діяльності при переоформленні складу органів управління комплексу. Злочин полягає в тому, що Голові Правління було пред’явлено сфальсифікований протокол загальних зборів акціонерів, згідно з яким

призначено новий склад Правління, а також протокол Наглядової ради в складі, суттєво відмінному від обраного на загальних зборах. Крім того, було змінено охорону готельного комплексу та встановлено контроль за установчими документами і печаткою підприємства.

3. Через кредиторську заборгованість. Так, якщо у підприємства є декілька дрібних заборгованостей, рейдер скуповує їх і пред'являє до одноразової оплати.

Тут є показовим наступний приклад – ситуація, що склалася навколо ДП НАЕК “Енергоатом”. У період з 2002 року по теперішній час на території України, Республіки Молдова та деяких країн Європейського Союзу компанією “Remington Worldwide Limited” (Гібралтар) і компаніями, яким вона передала право на здійснення вимог проти України та ДП “НАЕК “Енергоатом”, були ініційовані численні судові процеси. Головна мета полягала в заволодінні активами ДП “НАЕК “Енергоатом” та інших енергетичних компаній і банків України. Прикрим є те, що зазначені незаконні схеми заволодіння коштами та майном були “узаконені” рішеннями судів Республіки Молдова, відповідно до яких визнано борг ДП “НАЕК “Енергоатом”, ПАТ “Дніпрообленерго”, ПАТ “Одесаобленерго”, ТОВ “Луганське енергетичне об'єднання”, “Миколаївобленерго” на суму понад 350 млн грн.

5. Шляхом незаконної приватизації: умови для такого рейдерства створюються в той момент, коли підприємство приватизується незаконним шляхом.

Прикладом є ситуація, що склалася навколо сільськогосподарського ТОВ “Бучанський”. Під час оформлення земельпорядної документації ТОВ “ВВ-Брік Траст” на земельні ділянки розміром 18,4370 га було порушено вимоги Земельного кодексу України та Постанови КМУ від 26 травня 2004 р. № 677, якою затверджено Порядок розробки проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок. Зокрема, проекти землеустрою з органами містобудування та архітектури не погоджувались та головою сільської ради не підписувались.

Крім цього, на більшості земельних ділянок, переоформлених та переданих до ТОВ “ВВ-Брік Траст”, розташоване нерухоме майно колишнього КСП, право власності на яке зареєстроване в Києво-Святошинському БПІ за рядом фізичних та юридичних осіб. При цьому більшість власників об'єктів нерухомості мають чинні рішення сесій сільської ради про надання дозволів на розробку проектів землеустрою щодо відведення їм в оренду ділянок.

Більше всього рейдерських атак було здійснено у передкризові 2007–2008 роки. У цей період зареєстровано сотні протиправних захоплень підприємств, підставою для яких були ухвали і рішення судових

інстанцій. З цієї кількості, 11 підприємств мали стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Зокрема, мова йде про відкрите акціонерне товариство “Турбоатом” (м. Харків), відкрите акціонерне товариство “Запоріжжяобленерго”, Державну акціонерну холдингову компанію “Чорноморський суднобудівний завод” [4].

У той же час, правоохоронними органами фіксуються непоодинокі факти фінансування протиправних захоплень вітчизняних підприємств за участю іноземного капіталу.

Типовою є ситуація з фабрикою ЗАТ “Житомирські ласощі (м. Житомир)”, 95,07 % акцій статутного капіталу якої володіє “Delta Capital SA” (Швейцарія). Фактично було проведено внутрішнє рейдерське захоплення підприємства, спровоковане адміністрацією фірми. Так, у 1999 році фабрика отримала прямі інвестиції, обсяг яких у сто разів перевищував вартість її статутного капіталу (сьогодні вони оцінюються в 140 млн доларів США). У 2010 році за допомогою неправосудних судових рішень компанію “Delta Capital SA” було виведено зі складу акціонерів підприємства. Господарський суд Житомирської області безпідставно заарештував акції фабрики “Житомирські ласощі”, належні “Delta Capital SA”, заборонивши наглядовій раді виносити будь-які ухвали. Компанія “Delta Capital SA”, у свою чергу, безрезультатно зверталася до з’їзду суддів України з метою запобігти незаконним діям з боку представників судової влади відносно компанії, що є неефективним з огляду на те, що державний реєстратор виключив із реєстру компанію “Delta Capital SA”, а її представника не допустили до зборів. Як наслідок, без участі мажоритарного акціонера та 400 акціонерів було прийнято рішення про припинення діяльності ЗАТ “Житомирські ласощі” шляхом злиття з ТОВ “Будстайл–ХХІ” (м. Київ), що складається з двох фізичних осіб. І хоча Антимонопольним комітетом України було прийнято рішення про злиття цих підприємств у товариство з додатковою відповідальністю “ЖЛ” (м. Житомир), на думку експертів, цю операцію було проведено не з метою поліпшення роботи фабрики, а з метою захоплення підприємства [4].

Практика розслідування таких справ показує, що майже в усіх випадках допомогу рейдерам надають чиновники органів державної влади і місцевого самоврядування. По багатьох кримінальних справах ухвалюються неправосудні судові рішення, в яких право власності на захоплене майно визнається за рейдерами. Нерідко співробітники правоохоронних органів, керуючись рішеннями судів, фактично теж сприяють “загарбникам”, вилучаючи носії інформації з реєстрами акціонерів, до яких потім вносяться зміни, а також порушують, на замовлення рейдерів, кримінальні справи. Не гребують участю в рейдерських захо-

плення і представники виборних органів. Вони ініціюють депутатські запити, спотворюють зміст висвітлення подій для ЗМІ, виконують інші замовлення рейдерів [5].

Відповідно до інформації “Антирейдерського союзу підприємців України”, сьогодні в країні діють 30–50 спеціалізованих груп рейдерів, до складу яких, як правило, входять досвідчені юристи, економісти тощо.

Зауважимо, що Постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2007 р. № 257 було створено Міжвідомчу комісію з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств, яка є постійно діючим дорадчим органом Кабінету Міністрів України [6]. Головне завдання, яке ставиться перед Комісією, – викорінення рейдерського свавілля та надання критичної оцінки чиновникам, які не чинять перепон цьому явищу, або й потурають незаконним діям.

Як свідчить практика, найбільш ефективним захистом від захоплення рейдерами підприємств є заходи превентивного характеру. Їх стратегічна мета полягає у максимальному підвищенні вартості захоплених підприємств. Це варто робити задля того, аби атака рейдерів стала нерентабельною, а, отже, – недоцільною. Відповідно, власників необхідно здійснювати такі заходи, які б нівелювали можливість потенційного рейдера до проведення корпоративного захоплення підприємства та спонукали до цивілізованого механізму його об'єднання чи поглинання. Для цього, у першу чергу, необхідно провести системну реструктуризацію бізнесу, що надасть змогу створити таку систему володіння та управління найбільш привабливими активами, яка зробить захоплення рейдерами підприємства неприбутковим бізнесом. При цьому повинна здійснюватись цілеспрямована робота по удосконаленню нормативно-правової бази.

На жаль, сьогодні у законодавстві існує двозначність. Наприклад, Податковий кодекс України надає можливість без проблем створити на будь-якому підприємстві умови, які в подальшому сприятимуть, як мінімум, у короткій термін відмиванню оборотних коштів. Це, зокрема, і зумовлює тінізацію діяльності бізнесу, не сприяє прозорості його ведення. Підприємці через низку прогалин у здійсненні податкової політики вимушені ховатися від фіскальних служб, розуміючи їх широкі повноваження. Це створює підґрунтя для того, що найчастіше “постраждалими” від рейдерства стають ті, хто веде свій бізнес із порушеннями, внаслідок чого боїться звертатися до правоохоронних органів. Отже, прозорість та ефективність діяльності суб'єктів господарювання можуть зробити підприємство фактично невразливим для рейдерів.

На думку ж науковців, доцільним є введення кримінальної відповідальності лише за організацію рейдерства (рейдерського нападу), що сприятиме попередженню протиправних зазіхань на власність.

Щодо деяких окремих деталей протидії рейдерству, то, на думку юристів, кращий спосіб захистити себе від рейдерства – приділяти більше уваги юридичному супроводу всіх корпоративних процедур на підприємстві. Багато рейдерських атак починається через непорозуміння між акціонерами, а тому при створенні підприємства вкрай важливо чітко виписати структуру правління, взаємини власників майбутнього бізнесу, а також способи і механізми ухвалення рішень по управлінню активами.

Наведене свідчить, що боротьба з рейдерством в Україні ведеться ще недостатньо активно, тому, на наш погляд, варто сконцентрувати її на таких основних напрямках:

1. Вжиття організаційно-правових заходів щодо подолання рейдерства через посилення протидії корупції.

Зокрема, необхідно розробити комплексну державну програму боротьби з рейдерством, підвищити ефективність прокурорського нагляду за додержанням законності на ринку злиття та поглинання підприємств, забезпечити координацію дій правоохоронних і контролюючих органів, а також органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

2. Вдосконалення законодавства, врегулювання відносин, пов'язаних із розглядом корпоративних спорів, посилення кримінальної відповідальності за організацію рейдерства.

3. Цілеспрямоване формування у суспільстві негативного ставлення та засудження будь-яких спроб протиправного захоплення суб'єктів підприємницької діяльності, активне залучення до цього правоохоронних і контролюючих органів та громадських організацій. Адже саме громадянське суспільство є індикатором ефективності дій уряду щодо протидії незаконній діяльності зловмисників.

Список використаних джерел

1. Захист прав власності: Україна в міжнародних рейтингах. Центр комерційного права / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

http://commercillaw.com.ua/attachments/article/181/захист_права_власності_міжнародні_рейтинги.pdf.

2. Рейдерство: причини, класифікація, заштита / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://jurliga.ligazakon.ua/news/2012/3/21/59788.htm>.

3. Рейдерство как легальный бизнес / [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.livejournal.ru/themes/id/9234>.

4. Кочевники против земледельцев / [Электронный ресурс]. // Экономика и финансы. – 2011. – № 21(35). – 6 июня. – Режим доступа :

<http://www.expert.ua/articles/9/0/8933/>.

5. Корпоративный шантаж / [Электронный ресурс]. – Режим доступа :

<http://www.advisers.ru/interview/article3841.html>.

6. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань протидії протиправному поглинанню та захопленню підприємств : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2007 р. № 257 // Офіц. вісн. України. – 2007. – № 14. – Ст. 22.

В статье рассмотрено негативное социальное, криминологическое и уголовно-правовое явление – противоправное перераспределение и отчуждение собственности в Украине.

The article deals with the negative social, criminological and criminal-legal phenomenon – illegal redistribution and condemnation of property in Ukraine.

Стаття надійшла до редакції журналу 8 жовтня 2012 року.